

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೋತ್ತರ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ರೈತ ಚಳವಳಿಗಳು: ಚಾರಿತ್ರಿಕ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ

ಈಶ್ವರ ಕೆ. ವೈ.1

ರೈತರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಕಾಲೀನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯೊಡನೆ ರೈತ ಚಳವಳಿಯು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತು. ರೈತ ಚಳುವಳಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಗುರಿ, ಸಿದ್ಧಾಂತದ ತಳಹದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋರಾಟವು ನಡೆದಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ರೈತ ಕಾಯಕ ಮಾಡುವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಪಾಲುದಾರಿಕೆ ಇರಬಲ್ಲದು. ಇದು ಅಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಾಗಿರಬಹುದು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಹಿಂಸಾತ್ಮಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ರೈತ ಚಳುವಳಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಾಳುಗಡವಬಹುದು. ಗಾಂಧೀ ಪ್ರಣೀತ ವಿಧಾನವನ್ನು ರೈತ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು. ಇದು ರೈತರ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಜಾಗೃತಗೊಳಿಸಿ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಸವಲತ್ತನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಂಥದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರೈತ ಬಂಡಾಯದಲ್ಲಿ ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ ನಿರಂತರವಿರಬೇಕೆಂಬುದಿಲ್ಲ. ಇದು ರೈತರ ಮೇಲಿನ ದೌರ್ಜನ್ಯದ ವಿರುದ್ಧ ಭೂ ಮಾಲೀಕ ಅಥವಾ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಪ್ರಜಾತಾಂತ್ರಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವಾಗಿದೆ.

ಉಳುವವನಿಗೆ ಭೂಮಿ ಎನ್ನುವುದು ಕಮ್ಯುನಿಸ್ಟರು ನೀಡಿದ ಪ್ರಮುಖ ಘೋಷಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ರೈತರು ಭೂಮಿಯ ಒಡೆತನವನ್ನು, ಅಂದರೆ ಮಾರ್ಕ್ಸ್‌ವಾದಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದನಾ ಸಾಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಲ್ ಮಾರ್ಕ್ಸ್ ರೈತರನ್ನು ಪೆಟಿ ಬೂರ್ಜ್ಸ್ ವರ್ಗ ಎಂದು, ಅದು ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ವರ್ಗವಲ್ಲ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದರು.¹ ಜಗತ್ತಿನ ಕಾರ್ಮಿಕರೆ, ಒಂದಾಗಿ, ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ನಿಮ್ಮ ಬಳಿ ಏನೂ ಇಲ್ಲ, ಬರಿ ನಿಮ್ಮ ಸಂಕೋಲೆಗಳಿವೆ, ಆದರೆ ಗೆಲ್ಲಲು ಇಡೀ ಜಗತ್ತೇ ಇದೆ ಎಂದು ಆತ ನೀಡುವ ಕರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾರ್ಮಿಕ ವರ್ಗದ ಪರಿಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ರೈತರು ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಅವರ ಬಳಿ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಭೂಮಿ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಔದ್ಯೋಗಿಕರಣ ನಂತರದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪೆಟಿ ಬೂರ್ಜ್ಸ್ ವರ್ಗವನ್ನು ಕಾರ್ಮಿಕ ವರ್ಗವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಕಾರ್ಲ್‌ಮಾರ್ಕ್ಸ್ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದರು. ಉಳುವವನಿಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೀಡುವುದು ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಆದರೆ ಭೂಮಿಯ

1.ಸಂಶೋಧಕರು, ಚರಿತ್ರೆ ವಿಭಾಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಒಡೆಯರಾಗಿದ್ದ ಗಣೇಂದ್ರಾರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಭೂಹೀನ ಕೃಷಿ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೀಡುವುದು ಎಂದರೆ ಒಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಮಿಕರನ್ನು ಪೆಟಿ ಬೂರ್ಜ್ವಾ ವರ್ಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥ.

೧೯೮೦ರ ದಶಕವನ್ನು ನವ ರೈತ ಚಳುವಳಿ ಕಾಲಘಟ್ಟ ಎನ್ನಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಶರದ್ ಜೋಷಿ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಶೇತ್ಕರಿ ಸಂಘಟನೆ, ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ರೈತ ಸಂಘ, ನಾರಾಯಣ ಸ್ವಾಮಿ ನಾಯ್ಡು ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ತಮಿಳುಗ ವ್ಯವಸಾಯಗಳ ಸಂಘಮ್, ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಹೇಂದ್ರಸಿಂಗ್ ತಿಕಾಯತ್ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಕಿಸಾನ್ ಸಭಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಘಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡವು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಾವೇರಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ನಡೆದ ರೈತ ಹೋರಾಟವು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಚಳುವಳಿಯಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅದು ಇನ್ನೂ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿಲ್ಲ. ನವ ರೈತ ಚಳುವಳಿಗಳು ಜಾಗತಿಕ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಬಹುಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇವು ಅಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಹೋರಾಟಗಳಾಗಿದ್ದವು. ೧೯೯೦-೨೦೦೦ರ ದಶಕದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳ ಹೋರಾಟದ ತ್ರಿವೇಣಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾದರೂ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ರೈತ ಹೋರಾಟಗಳಿಗೆ ಹೊಸ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು ನೀಡುವಲ್ಲಿ ಸಫಲವಾಗಿವೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನಂತರದಲ್ಲಿ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಪ್ರಮುಖ ರೈತ ಹೋರಾಟಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ವಿವರವು ಈ ಮುಂದಿನಂತಿದೆ.

ತುಮಕೂರು, ತಿಪಟೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು ದರಖಾಸ್ತು ಜಮೀನು ರೈತರ ಜಾಥಾ (೧೯೮೩)

ದಿನಾಂಕ: ೧೮/೮/೧೯೮೩ರ ವಿಧಾನಪರಿಷತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯನವರು ತಿಪಟೂರು, ತುಮಕೂರು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಭೂಹೀನ ರೈತರಿಗೆ ೧೯೭೭ರಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರವು ಕಾನೂನಿನ ಚೌಕಟ್ಟಿನೊಳಗೆ ದರಖಾಸ್ತು ಜಮೀನನ್ನು ರೈತರಿಗೆ ವಿತರಿಸಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದರು.¹ ಆದರೆ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಭೂಹೀನರಿಗೆ ನೀಡಲಾದ ಭೂಮಿಯ ಹಕ್ಕನ್ನು ೧೯೮೩ರಲ್ಲಿ ರದ್ದುಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು ಎಂದು ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಕಮಿಷನರ್ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಇದರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ತುಮಕೂರು ಮತ್ತು ತಿಪಟೂರು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ರೈತರು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಭೂ ಹೀನರು, ಸ್ವಂತ ಭೂಮಿ ಇಲ್ಲದವರು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾನೂನುಬದ್ಧವಾಗಿ ದರಖಾಸ್ತು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದೇವೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಕಮಿಷನರ್‌ಗೆ ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು.

ರೈತರ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಕಮಿಷನರ್ ಸೂಕ್ತ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ನೀಡದ ಕಾರಣ ಭೂಹೀನ ರದ್ದತಿ ವಿರುದ್ಧ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಮನವಿಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲು ಸುಮಾರು ೧೫೦ ಜನ ರೈತರು ತಿಪಟೂರು ನಗರದಿಂದ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿ ಕಛೇರಿವರೆಗೆ ಕಾಲ್ನಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದರು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ

ರೈತರು ತಮ್ಮಗೆ ಆದ ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿವೇದನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಆ ನಂತರ ೧೬ನೇ ತಾರೀಖು ಬಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣಿಸಿ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಿ ರೈತರ ಮೇಲಾದ ದೌರ್ಜನ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಕ್ರಮ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಮನವಿಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಪೊಲೀಸರು ಮನವಿ ಸಲ್ಲಿಸಲು ಧಾವಿಸಿದ ರೈತರನ್ನು ಚಳವಳಿಗೆ ಬಂದವರೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಎರಡು ಬಸ್ಸಿನ ಜನರನ್ನು ಯಶವಂತಪುರದ ಕಡೆಗೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಬಸ್ಸಿನ ಜನರನ್ನು ಜಾಲಹಳ್ಳಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ನಂತರ ರೈತರು ಜಾಥಾ ಹೊರಟಾಗ ಪೊಲೀಸರು ಜೊತೆಗಿದ್ದರು.

ಈ ಜಾಥಾ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಸ್. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಯಡಿಯೂರಪ್ಪನವರು ರೈತರನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಿ ತಮ್ಮ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ನೀಡಿದರು. ತುಮಕೂರು ಪೊಲೀಸರು ಜಾಥಾ ನಿರತ ರೈತರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ರೈತರು ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಧಾವಿಸಿ ವಿಧಾನಸೌಧದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ನೋವಿನ ನಿವೇದನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಪ್ರಯಾಣ ಆರಂಭಿಸಿದ ರೈತರನ್ನು ಮಾರ್ಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ತಡೆಯಲಾಯಿತು. ಆ ದಿನ ಸಂಜೆ ರೈತರು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಲು ಬಯಸಿದ್ದರು. ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಆರೋಗ್ಯ ಸಮಸ್ಯೆ ಇದ್ದರೆ ಹಿರಿಯ ಮಂತ್ರಿಯೊಬ್ಬರು ರೈತರನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಿ ಸಾಂತ್ವನವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಸರ್ಕಾರದ ಈ ನಡೆಯಿಂದ ಅನೇಕ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳು, ಹರಿಜನರು, ಮುಸ್ಲಿಂರು ಒಳಗೊಂಡ ರೈತ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ನಿರಾಶೆಯಾಯಿತು. ಎಸ್. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯನವರು ರೈತರ ಭೇಟಿ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಪ್ರಮಾದ ಬಗ್ಗೆ ಸರ್ಕಾರದ ಗಮನವನ್ನು ಸೆಳೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು.

ಈ ಘಟನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಹೆಗ್ಗಡೆರವರು ರೈತ ಜಾಥಾ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತಪ್ಪು ಗ್ರಹಿಕೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಮುಂದುವರೆದು ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ರೈತರು ಜಾಥಾವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಯಶವಂತಪುರ ಸ್ಟೇಷನ್ ಸಮೀಪ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವುದು ನಿಜ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು. ಪೊಲೀಸರು ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ ರೈತರು ಸೂಕ್ತ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡಲಿಲ್ಲ. ಯಶವಂತಪುರ ಸ್ಟೇಷನ್‌ನಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತ ಜಾಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರಿಂದ ರೈತರನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ಸತ್ಯ ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ರೈತರನ್ನು ಸುಭಾಷ್‌ನಗರದಲ್ಲಿ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಯಾರನ್ನು ದಸ್ತಗಿರಿ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಈ ರೀತಿಯ ಸಮಸ್ಯೆಯು ಉಲ್ಬಣವಾಗದಂತೆ ಕ್ರಮ ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗುವುದು ಎಂದು ಶ್ರೀ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಹೆಗ್ಗಡೆಯವರು ಆಶ್ವಾಸನೆಯನ್ನು ನೀಡಿದರು.⁵ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯ ಅವರು ಮತ್ತೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ ಮೆರವಣಿಗೆಯನ್ನು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯವರ

ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಗಡಿಬಿಡಿ, ಗಲಭೆ ಆಗಬಾರದೆಂದು ಮುನ್ನೆಚ್ಚರಿಕೆ ವಹಿಸಿ ಸೂಕ್ತ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ರೈತರೊಂದಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ವಕೀಲರು ಸಹ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸೂಕ್ತ ಉತ್ತರವನ್ನು ರೈತರು ನೀಡಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಎಸ್. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯ ಅವರು ರೈತರು ಶ್ರೀ ದೇವೇಗೌಡರ ಮನೆಯ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹೂವಿನ ದಳವನ್ನು ಮುಟ್ಟದೆ ಶಾಂತಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ವಾದಿಸಿದರು. ಶ್ರೀ ರಘುಪತಿಯವರು ಈ ಘಟನೆಯ ನಂತರ ದೇವೇಗೌಡರು ರೈತರನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಲು ಅವಕಾಶ ನೀಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲದೆ ಮುಂದಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ಘಟನೆಯು ನಡೆಯದಂತೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ವಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೊಲೀಸ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಸೂಚನೆ ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಮನವಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು.

ತುಮಕೂರು, ತಿಪಟೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು ದರಖಾಸ್ತು ಜಮೀನು ರೈತರ ಜಾಥಾ (೧೯೮೩)

ದಿನಾಂಕ: ೧೮/೮/೧೯೮೩ರ ವಿಧಾನಪರಿಷತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯನವರು ತಿಪಟೂರು, ತುಮಕೂರು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಭೂಹೀನ ರೈತರಿಗೆ ೧೯೭೭ರಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರವು ಕಾನೂನಿನ ಚೌಕಟ್ಟಿನೊಳಗೆ ದರಖಾಸ್ತು ಜಮೀನನ್ನು ರೈತರಿಗೆ ವಿತರಿಸಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದರು.^೪ ಆದರೆ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಭೂಹೀನರಿಗೆ ನೀಡಲಾದ ಭೂಮಿಯ ಹಕ್ಕನ್ನು ೧೯೮೩ರಲ್ಲಿ ರದ್ದುಗೊಳಿಸಲಾಯಿತು ಎಂದು ಅಸಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಕಮಿಷನರ್ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಇದರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ತುಮಕೂರು ಮತ್ತು ತಿಪಟೂರು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ರೈತರು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಭೂ ಹೀನರು, ಸ್ವಂತ ಭೂಮಿ ಇಲ್ಲದವರು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾನೂನುಬದ್ಧವಾಗಿ ದರಖಾಸ್ತು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದೇವೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಕಮಿಷನರ್‌ಗೆ ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು.

ರೈತರ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಕಮಿಷನರ್ ಸೂಕ್ತ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ನೀಡದ ಕಾರಣ ಭೂಹಕ್ಕಿನ ರದ್ದತಿ ವಿರುದ್ಧ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಮನವಿಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲು ಸುಮಾರು ೧೫೦ ಜನ ರೈತರು ತಿಪಟೂರು ನಗರದಿಂದ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿ ಕಛೇರಿವರೆಗೆ ಕಾಲ್ನಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದರು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರೈತರು ತಮ್ಮಿಗೆ ಆದ ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿವೇದನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಆ ನಂತರ ೧೬ನೇ ತಾರೀಖು ಬಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣಿಸಿ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಿ ರೈತರ ಮೇಲಾದ ದೌರ್ಜನ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಕ್ರಮ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಮನವಿಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಪೊಲೀಸರು ಮನವಿ ಸಲ್ಲಿಸಲು ಧಾವಿಸಿದ ರೈತರನ್ನು ಚಳವಳಿಗೆ ಬಂದವರೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಎರಡು ಬಸ್ಸಿನ ಜನರನ್ನು ಯಶವಂತಪುರದ ಕಡೆಗೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಬಸ್ಸಿನ ಜನರನ್ನು ಜಾಲಹಳ್ಳಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ನಂತರ ರೈತರು ಜಾಥಾ ಹೊರಟಾಗ ಪೊಲೀಸರು ಜೊತೆಗಿದ್ದರು.

ಈ ಜಾಧಾ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಸ್. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಯಡಿಯೂರಪ್ಪನವರು ರೈತರನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಿ ತಮ್ಮ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ನೀಡಿದರು. ತುಮಕೂರು ಪೊಲೀಸರು ಜಾಧಾ ನಿರತ ರೈತರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ರೈತರು ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಧಾವಿಸಿ ವಿಧಾನಸೌಧದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ನೋವಿನ ನಿವೇದನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಪ್ರಯಾಣ ಆರಂಭಿಸಿದ ರೈತರನ್ನು ಮಾರ್ಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ತಡೆಯಲಾಯಿತು. ಆ ದಿನ ಸಂಜೆ ರೈತರು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಲು ಬಯಸಿದ್ದರು. ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಆರೋಗ್ಯ ಸಮಸ್ಯೆ ಇದ್ದರೆ ಹಿರಿಯ ಮಂತ್ರಿಯೊಬ್ಬರು ರೈತರನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಿ ಸಾಂತ್ವನವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಸರ್ಕಾರದ ಈ ನಡೆಯಿಂದ ಅನೇಕ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳು, ಹರಿಜನರು, ಮುಸ್ಲಿಂರು ಒಳಗೊಂಡ ರೈತ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ನಿರಾಶೆಯಾಯಿತು. ಎಸ್. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯನವರು ರೈತರ ಭೇಟಿ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಪ್ರಮಾದ ಬಗ್ಗೆ ಸರ್ಕಾರದ ಗಮನವನ್ನು ಸೆಳೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು.

ಈ ಘಟನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಹೆಗ್ಗಡೆರವರು ರೈತ ಜಾಧಾ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತಪ್ಪು ಗ್ರಹಿಕೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಮುಂದುವರೆದು ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ರೈತರು ಜಾಧಾವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಯಶವಂತಪುರ ಸ್ಟೇಷನ್ ಸಮೀಪ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವುದು ನಿಜ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು. ಪೊಲೀಸರು ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ ರೈತರು ಸೂಕ್ತ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡಲಿಲ್ಲ. ಯಶವಂತಪುರ ಸ್ಟೇಷನ್‌ನಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತ ಜಾಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರಿಂದ ರೈತರನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲಾಯಿತು. ಸತ್ಯ ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ರೈತರನ್ನು ಸುಭಾಷ್‌ನಗರದಲ್ಲಿ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಯಾರನ್ನು ದಸ್ತಗಿರಿ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಈ ರೀತಿಯ ಸಮಸ್ಯೆಯು ಉಲ್ಬಣವಾಗದಂತೆ ಕ್ರಮ ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗುವುದು ಎಂದು ಶ್ರೀ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಹೆಗ್ಗಡೆಯವರು ಆಶ್ವಾಸನೆಯನ್ನು ನೀಡಿದರು.³¹ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯ ಅವರು ಮತ್ತೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ ಮೆರವಣಿಗೆಯನ್ನು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಗಡಿಬಿಡಿ, ಗಲಭೆ ಆಗಬಾರದೆಂದು ಮುನ್ನೆಚ್ಚರಿಕೆ ವಹಿಸಿ ಸೂಕ್ತ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ರೈತರೊಂದಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ವಕೀಲರು ಸಹ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸೂಕ್ತ ಉತ್ತರವನ್ನು ರೈತರು ನೀಡಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಎಸ್. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯ ಅವರು ರೈತರು ಶ್ರೀ ದೇವೇಗೌಡರ ಮನೆಯ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹೂವಿನ ದಳವನ್ನು ಮುಟ್ಟದೆ ಶಾಂತಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ವಾದಿಸಿದರು. ಶ್ರೀ ರಘುಪತಿಯವರು ಈ ಘಟನೆಯ ನಂತರ ದೇವೇಗೌಡರು ರೈತರನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಲು ಅವಕಾಶ ನೀಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು

ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲದೆ ಮುಂದಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ಘಟನೆಯು ನಡೆಯದಂತೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ವಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೊಲೀಸ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಸೂಚನೆ ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಮನವಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು.

ಕೊಬ್ಬರಿ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ರೈತರಿಗೆ ಹಣ ಸಂದಾಯದ ಕೊರತೆ (೩೧/೩/೨೦೦೧)

ದಿನಾಂಕ: ೩೧.೩.೨೦೦೧ರ ವಿಧಾನ ಸಭಾ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ತುರುವೇಕೆರೆಯ ಎಂ.ಡಿ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ್‌ರವರು ಕೊಬ್ಬರಿ ಬೆಳೆಯುವ ರೈತರ ಸಮಸ್ಯೆಯ ಕುರಿತು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದರು. ^೬ ತುಮಕೂರು ಪ್ರಮುಖ ಕೊಬ್ಬರಿ ಉತ್ಪಾದನಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅರಸೀಕೆರೆ, ತಿಪಟೂರು ಮತ್ತು ತುರುವೇಕೆರೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ರೈತರು ಕೊಬ್ಬರಿಯನ್ನು ಪೂರೈಕೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದರೂ ಸಹ ರೈತರಿಗೆ ಕೊಬರಿ ಹಣವು ಸಂದಾಯವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಚಾರವಾಗಿ ರೈತರು ಹೋರಾಟವನ್ನು ನಡೆಸಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗೋಲಿಬಾರ್‌ನ್ನು ನಡೆಸಲಾಗಿತ್ತು. ರೈತರು ತಾವು ಬೆಳೆದ ಕೊಬ್ಬರಿಯನ್ನು ಮಾರಾಟ ಮಾಡಿ ಹಣವನ್ನು ಸೂಕ್ತ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪಡೆಯಲಾಗದೇ ಅತಂತ್ರರಾಗಿದ್ದರು. ಇದೇ ರೀತಿ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಹತ್ತು ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ರೈತರ ಆರ್ಥಿಕ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬೆಸುಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ ತಿಪಟೂರು ಎಪಿಎಂಸಿ ವಿರುದ್ಧ ರೈತರು ಕೊಬ್ಬರಿ ಬೆಲೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಧರಣಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು.

ತಿಪಟೂರಿನಲ್ಲಿ ಕೊಬ್ಬರಿ ರೈತರ ಆಕ್ರೋಶ (೧೩/೧೦/೨೦೦೬)

ತಿಪಟೂರಿನ ಕೃಷಿ ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಲೈಸೆನ್ಸ್ ಹೊಂದಿದ ರವಾನೆದಾರರು ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಮುಕ್ತ ಟೆಂಡರ್ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಕಳೆದ ಹತ್ತು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಅವಕಾಶವಿರಲಿಲ್ಲ. ರೈತರು ತಂದ ಕೊಬ್ಬರಿಯನ್ನು ಚೆಕ್ ಪೋಸ್ಟ್‌ನಲ್ಲಿ ತೂಕ ಹಾಕಿಸಿ, ಅಂಗಡಿಗೆ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುವುದು, ಅಂಗಡಿಯವರು ಎಪಿಎಂಸಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗೆ ಬಂದಿರುವ ಕೊಬ್ಬರಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಘೋಷಿಸುವುದು, ನಂತರ ಮುಕ್ತ ಟೆಂಡರ್ ನಡೆಯುವುದು ಸೂಕ್ತ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಡೆದಾಗ ರೈತರು ಬೆಳೆದ ಕೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅಧಿಕ ಬೆಲೆಯು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈಗಲಾದರೂ ಸೆಕೆಂಡ್ಸ್ ವ್ಯವಹಾರ ಚಾಲ್ತಿಯಾಗಿದೆ.

ರವಾನೆದಾರನೇ ನೇರವಾಗಿ ರೈತರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ತೂಕ ಮಾಡಿ ಹೊರ ರಾಜ್ಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ಸರಬರಾಜು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎಪಿಎಂಸಿಗೆ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಪಾವತಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ರವಾನೆದಾರ ನಿಗದಿಪಡಿಸಿದ ಬೆಲೆಗೆ ರೈತರು ತಮ್ಮ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ಮಾರಾಟ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಶೇ. ೪ರಷ್ಟು ತೆರಿಗೆ, ೧.೫ರಷ್ಟು ಸೆಸ್ ಕಡಿತ, ಸಾಗಣಿಕೆಯ ವೆಚ್ಚ ಮುಂತಾದವುಗಳ

ಗೊಂದಲವೇ ಬೇಡವೆಂದು ರೈತರನ್ನು ನಂಬಿಸಿ, ಲಾಭ ಪಡೆಯುವ ವರ್ತಕರು, ಎಪಿಎಂಸಿ ಮೂಲಕವೇ ಕೊಬ್ಬರಿ ಹರಾಜು ನಡೆಯಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸದೆ ಸೆಕೆಂಡ್ಸ್ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಕೆಲವು ವರ್ತಕರು ರೈತರಿಗೆ ಷರತ್ತು ವಿಧಿಸಿ ತಾವು ಹೇಳುವ ಹಣ ಕೊಡುವ ರವಾನೆದಾರರಿಗೆ ಕೊಬ್ಬರಿಯನ್ನು ಪೂರೈಕೆ ಮಾಡಲು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ಪಾಲಿಸಿದ ರೈತರಿಗೆ ಕಡಿಮೆ ಆದಾಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸಿಹಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಅಧಿಕವಿರುವ ಗುಣಮಟ್ಟದ ತಿಪಟೂರಿನ ಕೊಬ್ಬರಿಯು ರಾಷ್ಟ್ರ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿತು. ಈ ಘಟನೆಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ ಅಂದಿನ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಎಚ್.ಡಿ. ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿರವರು ಪ್ರತಿ ಕ್ವಿಂಟಾಲ್ ಕೊಬ್ಬರಿಗೆ ೪೯೦೦ ರೂ ಬೆಂಬಲ ಬೆಲೆಯನ್ನು ನಿಗದಿಪಡಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ನಿರ್ಧಾರ ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದಾಗಿ ಆಶ್ವಾಸನೆಯನ್ನು ನೀಡಿದರು.^೨ ಅಂತೆಯೇ ಗೃಹ ಸಚಿವರಾದ ಎಂ.ಪಿ. ಪ್ರಕಾಶ್‌ರವರು ಕೊಬ್ಬರಿಗೆ ಸೂಕ್ತ ಬೆಲೆಯನ್ನು ನಿಗದಿಪಡಿಸಲಾಗುವುದು ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ರೈತರು ಕಾನೂನು ವಿರೋಧಿ ಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಬಾರದೆಂದು ವಿನಂತಿಸಿದ್ದರು.

೧೯೮೦ರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದಲಿತ ಸಮುದಾಯವು ದಲಿತ ಸಂಘರ್ಷ ಸಮಿತಿಯ ಸಂಘಟನೆಯ ಮೂಲಕ ನೊಂದ ವರ್ಗದ ಧ್ವನಿಯಾಗಿ ಆಡಳಿತ ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಮಾಲೀಕರ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಟವನ್ನು ನಡೆಸಿತು. ಕರ್ನಾಟಕ ರೈತ ಸಂಘ ಮತ್ತು ಅದು ರೂಪಿಸಿದ ರೈತ ಚಳವಳಿಯ ಮೂಲಕ ರೈತರು ಸಮಗ್ರ ಎನ್ನುವ ರೈತ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಗಮನಾರ್ಹ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ರೈತ ಸಂಘದ ಚಳವಳಿಗೆ ಆರ್ಥಿಕ ಚಿಂತನೆಯ ತಾತ್ವಿಕ ನೆಲೆಯಿತ್ತು. ಒಟ್ಟಾರೆ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ರೈತ ಚಳವಳಿಗಳು ರೈತ ಸಮುದಾಯದ ಸಂಘಟನೆಗೆ ಪೂರಕವಾದ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿತು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು

^೧ ಬಾಪುಹೆದ್ದೂರಶೆಟ್ಟಿ, ಸಮಾಜವಾದ ವಾದ-ವಿವಾದ, ಅನ್ವೇಷಣೆ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೨೦೧೪, ಪು. ೨೦೧-೨೦೩.

^೨ ವಿಧಾನ ಪರಿಷತ್ತಿನ ನಡವಳಿಕೆಗಳು, ಸಂಪುಟ-೧೩೬, ೧೮/೮/೧೯೮೩, ಪು. ೪೦೬-೪೦೯.

^೩ ನಾಗರಾಜ್ ಎಂ.ಜಿ., ಕರ್ನಾಟಕ ರೈತ ಚಳುವಳಿ-ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಗಳು (ಸಂಪುಟ-೨), ಪು. ೩೬೭-೩೬೯.

^೪ ವಿಧಾನ ಪರಿಷತ್ತಿನ ನಡವಳಿಕೆಗಳು, ಸಂಪುಟ-೧೩೬, ೧೮/೮/೧೯೮೩, ಪು. ೪೦೬-೪೦೯.

^೫ ನಾಗರಾಜ್ ಎಂ.ಜಿ., ಕರ್ನಾಟಕ ರೈತ ಚಳುವಳಿ-ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಗಳು (ಸಂಪುಟ-೨), ಪು. ೩೬೭-೩೬೯.

^೬ ವಿಧಾನಸಭಾ ನಡವಳಿಕೆಗಳು, ೧೧ನೇ ಅಧಿವೇಶನ, ಸಂಪುಟ-೪, ಭಾಗ-೧, ಪು. ೧೩೩೯-೧೩೪೦.

^೭ ನಾಗರಾಜ್ ಎಂ.ಜಿ., ಕರ್ನಾಟಕ ರೈತ ಚಳುವಳಿ-ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಗಳು (ಸಂಪುಟ-೬), ಪು. ೧೬೬೫-೧೬೬೬